

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Ценка Николова Иванова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Филологически факултет, катедра „Славистика“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление: 2.1. Филология
докторска програма: Славянски езици (Историческа лингвистика – руски език).

Автор: Таня Стоянова Нейчева

Тема: РУСКАТА РАЗНОВИДНОСТ НА ЦЪРКОВНОСЛАВЯНСКИЯ ЕЗИК
(СЛАВЯНОРУСКИ ЕЗИК) В РУСИЯ ПРЕЗ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XVIII ВЕК

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Заповед РД-21-539 от 15.03.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) определя състава на научното жури за процедурата по защита на дисертационен труд на тема: Руската разновидност на църковнославянския език (славяноруски език) в Русия през първата половина на XVIII век. за придобиване на образователната и научната степен „доктор“ по: област на висше образование: 2. Хуманитарни науки; Професионално направление: 2.1. Филология, докторска програма: Славянски езици (историческа лингвистика – руски език).

Автор на дисертационния труд е Таня Стоянова Нейчева – редовен докторант в катедра Руска филология на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Представената от Таня Нейчева документация, която съпътства текста на дисертационния труд (на хартиен и електронен носител) е изрядна и пълна. Документите и материалите отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Освен дисертационния труд, докторантката прилага автореферат и 6 статии по темата на дисертацията – 3 на български и 3 на руски език. Автобиографичните данни добавят още информация за компетентността на профил на авторката на труда – преводи от няколко славянски езика.

2. Актуалност на тематиката

Писмената практика, известна в рамките на няколко столетия (XV – XVIII век) като славяноезична вариативност, все още поражда изследователския интерес. Диахронният тип изследвания за езика на писмените паметници сред източните славяни продължава да бъде актуален поради сложното застъпване на идиоми с припокриващи се компоненти и минимални диференциални характеристики. Нормата и разновидностите на църковнославянския език е позната и разработвана тема в областта на историческата лингвистика и по нея има редица публикации с различна давност, но все още остават редица недостатъчно осветлени въпроси, които изискват по-задълбочено и детайлизирано вникване в проблематиката.

3. Познаване на проблема и целесъобразност на поставените цели и задачи

Сложността и високата степен на трудност на задачите, които авторката си е поставила и които е изпълнила чрез комплексното изследване, съдържат солидна концептуална основа, подходяща методика и лингвистична детайлизация. Докторантката демонстрира много добра библиографска осведоменост, хронологично проследява развитието на идеи и хипотези у автори от различни периоди и изходни теоретични бази. Чрез ползването на редица оригинални източници тя е успяла да представи своите наблюдения за специфичния развой на рускославянския език в конкретното езиково общество. В изследването се представят общи и конкретни тенденции при обособяване на руска разновидност на църковнославянския език. Изследвайки хипотезата, че църковнославянската граматична норма се развива функционално като богослужебна (строго канонична) и руска (по-отворена към ареално еволюирали черти), се внасят нови приносни тези. Основната посока за изпълнение на задачите е свързана именно с описание и систематизиране на открояващите се черти на двете разновидности, с фокус върху руската разновидност и функционалните сфери, в които тя се е прилагала.

4. Методика на изследването

Поставените цели и задачи, според комплексния характер на изследването, предполагат синкретизъм от методически похвати, които авторката е приложила: описателен, сравнително-исторически, съпоставителен и типологически. На базата на фактическо приложение на сондажния принцип в статистическият метод, се систематизира ексцерпиран корпус от данни с цел обективизация на наблюденията върху общата структура и семантика, върху граматичните категории *число*, *род* //одушественост-неодушевеност, *надеж*. Добавена стойност към труда е интерактивното поднасяне на ексцерпирания от източниците материал.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Изследването с общ обем от 222 страници е обособено в две части, като всяка една от тях съдържа по три глави. Посочената използвана литература е представена чрез почти 230 заглавия и показва много доброто познаване на конкретни изследвания по темата, но и пошироката проекция на познания в интердисциплинарния спектър. Приложението от 144 страници говори само по себе си за изминат дълъг път на прецизно вникване в детайлите.

В първата част (Църковнославянският език и неговите разновидности, първа – трета глава) авторката поставя концептуалната рамка на изследването, коментира и въвежда терминологичния апарат, отделя специално внимание на различните съдържания на понятието църковнославянски език в славяноезичния свят, акцентира върху функционалността на богослужебната и на руската разновидност на църковнославянския език. Двете разновидности на източнославянската реализация на писмения славянски език през посочения период са дефинирани чрез граматически маркери, обособяващи руска разновидност на църковнославянската богослужебна езикова норма. Подбрани са текстове от различни жанрове, предназначени за различни комуникативни цели (конфесионална и светска), с което се онагледява как функционалният обхват на комуникацията поражда вариативността в книжовноезиковата практика.

Във втората част (четвърта – шеста глава) се анализират няколко водещи за авторката категории на оразличаването. При граматичната категория *число* се проследява как се запазва/променя тричленната парадигма (ед. ч. – дв. ч. – мн. ч.) и се обособяват две групи текстове според наличие/отсъствие на двойствено число и степента на неговата употреба. При библейския евангелски текст авторката констатира минимални отклонения от нормата за двойствено число, а други канонични текстове съдържат колебания, отклонения или особености на

остатъчна употреба. В литература със светско съдържание, която включва и преводна, особено през 18. век, категорията *число* е от два компонента, ед.ч. – мн.ч. При категорията *род*, съсредоточавайки се на семантичното противопоставяне *одушевеност – неодушевеност* (в мн. ч.), авторката заключава, че църковнославянската норма (богослужебна разновидност) и руската разновидност нямат съвпадащи си формални показатели, особено при съгласуването с прилагателни и причастия. Освен това са включени текстове с последователно неразличаване на *род* в множествено число – което илюстрира поэтапността на историческата еволюция в източнославянския езиков ареал. Авторката констатира и тенденция на постепенно навлизане на елементи от руския говорим език и тяхното писмено отразяване при категорията *падеж*, и по-конкретно при предикативните падежи, примери от които тя обстойно и детайлно представя в последната шеста глава. Констатирано е, че съгласувателните предикативни падежи (именителен, дателен, винителен) намират еднакво място в различните видове текстове, докато творителният, който според нормативните граматика е като цяло неприсъщ на църковнославянския език, бележи относително по-голяма или по-малка честота на употреба.

Приносите в дисертационния труд

В своя текст авторката подчертава, че границата (функционална и формална) между двете разновидности едва ли може да бъде определена с точност. Чрез анализ на отделни граматични особености обаче, представени в текстове от епохата, може да се добие представа за допустимото при съответната разновидност. От подборния текст корпус и многопластовия анализ върху него авторката заключава, че колкото е неуточнена границата между двете разновидности на църковнославянския, толкова неуточнена е тя и между руската разновидност и новия руски книжовен език. Затова тя привлича текстове от различни жанрове, представителни за максимално широк диапазон функционални сфери, в които би могъл да намери употреба църковнославянският език в една от своите разновидности. Именно с анализ на конкретни езикови особености се получават достатъчно основания за определяне на текстове като принадлежащи на църковнославянската или на руската норма като разновидности на църковнославянския език. Особено внимание следва да се отдели на статистическия похват, доказващ тенденция или нова посока: наличието на минимум два от трите аргументирани показателя е достатъчно надеждно потвърждение за сходство или за функционални граници на руската разновидност на църковнославянския език. Те се определят и от съответни комуникативни сфери: конфесионална (най-престижен жанр), конфесионално-светска, светска повествователна и част от научната. При използването на текстове от 18. век е осъзната необходимостта да се отчита следващият етап в книжовноезиковото развитие, т.е. етапът на хибридните писмени езици, които възникват в различните славянски книжовни традиции като следствие от избираемостта при съотнасяне на книжни и некнижни езикови елементи. Отчита се съображението, че диференцирането по универсални признаци е функция на параметрите на една обособена, макар и кратковременна, норма – тъй като ортографичната и морфологичната унификация се различават от задачите на лексикалната и синтактичната нормализация. В следващия етап паралелната хронологично, но жанрово диференцирана практика кореспондира с учението на Ломоносов за различията в „стиловете“ в зависимост от жанра на текста и от адресата. Този принцип се потвърждава от книжовноезиковата практика в православния южнославянски ареал до началото на 19. век.

С цялостната си методологическа постановка, чрез систематизирания фактологичен материал и задълбоченото вникване в него авторката доказва, че са налични функционални граници между църковнославянския език и неговата руска разновидност. Приносен характер има също изборът на ключови граматични категории, чиито формални характеристики да послужат за диференциални маркери. Приносен е и иновативният подход на авторката, която

включва електронно представен корпус от 120 000 словоформи, които могат да се търсят по определени признаци.

Авторката на дисертационния труд предлага и една по-стройна понятийна схема, в която изобилието от известни термини с различения е разположено в съответствие с хронологията, териториалното разпространение и функционалния обхват на родовото и обобщаващото понятие „църковнославянски език“.

На базата на систематично изложение и анализ на съществуващите в науката виждания относно историята на църковнославянския език на руска почва, фактите са разгледани от един по-различен ракурс – чрез обслужваните функционални сфери в различни периоди какво е взаимното и различното между църковнославянската писмена езикова норма и руската ѝ разновидност. Въз основа на обстояния преглед на научната литература по въпроса е изказано аргументирано становище за съществуването на две функционално и формално обособени разновидности на църковнославянския език и е обосновано назоваването им съответно като *богослужбна* и *руска* разновидност.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Дисертационният труд, както и представените шест авторски статии, са плод са на многогодишна работа на авторката, на проучване и систематизиране на източници, на анализи. Посочените приноси отразяват резултатите от цялостното изследване и са обвързани с богатата фактология.

Личностното компетентностно изграждане се проявява в познания от областта на исторически предходни писмени/книжовни идиоми – структура, лексика, граматически трактати, оригинални и жанрово различаващи се текстове, съотнесеност с неактуална, отряла книжовноезикова норма в нейната варибилност. Познаването на разнообразната библиография включва ключови теоретични, съпоставителни (исторически) и описателни аспекти, хронологично голямата амплитуда на описателни трактати за църковнославянската граматическа норма, демонстрирани умения за конституиране на сложен научен текст с разклонения към приложения. Професионална интердисциплинарност е особено ценена от страна на застъпниците за по-голяма приложимост и разбираемост на тясноспециализираните трудове.

7. Автореферат

Авторефератът съдържа в синтезиран вид труда в основните му компоненти: предмета, целите и задачите на изследването, изходните теоретични въпроси, терминологичната полисемантичност, съотнесена с църковнославянския език и неговата вариативност в различните славяноезични книжовни практики, обобщено представяне на анализите по граматически категории, резултатите и приносните моменти в изследването.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Текстът на дисертацията би могъл да бъде отпечатан в синтезиран вид, като към него се вгради интерактивно приложение, което чрез дигиталните технологии ще бъде достъпно на всеки, който проявява интерес към варибилността на предходни книжовноезикови идиоми.

Дисертационният труд на Таня Нейчева и съпътстващият го набор от изискуеми доказателства и приложения отговарят напълно на изискванията на законодателството и правилниците за развитие на академичния състав. Качествата на предложения за обсъждане труд обхващат базисна научна, анализаторска и научно-приложна страна на научното изследване и съдържат защитен собствен (оригинален) научен принос.

Докторантката Таня Стоянова Нейчева демонстрира задълбочени теоретични знания и приложими умения по научната специалност *Славянски езици (Историческа лингвистика – руски език)*. Оценявам високо и давам своята положителна оценка за представения дисертационен труд. Предлагам на научното жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Таня Стоянова Нейчева в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология, докторска програма: Славянски езици (Историческа лингвистика – руски език).

05.04. 2023 г.

Изготвил становището:

(проф. д-р Ценка Иванова)